

Osmanlı Toprak Düzeninde Özel Mülkiyet Ve Çift Taraflı Kayıt Yöntemine Geçiş Etkisi*

Private Property In The Ottoman Land Order And The Effects Of This Situation On The Transition To The Double - Entry Bookkeeping Method

Makale Başvuru Tarihi: 04.08.2021

Makale Kabul Tarihi: 25.08.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Dr. Hakan ALIUSTA**

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN***

Dr. Öğr. Üyesi Aydın BAĞDAT****

**Anahtar
Kelimeler:**

*Muhasebe Tarihi,
Çift Taraflı Kayıt
Yöntemi,
Osmanlı'da
Toprak Sistemi,
Özel Mülkiyet.*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin toprak yapısı ve miri arazi rejimi devletin yönetimi ve gelişiminde önemli etkenlerden birisi olmuştur. 15. yüzyılda ilk defa sistematik olarak anlatılan çift taraflı kayıt yöntemi ise Avrupa devletlerinde kapitalizmin ve ekonomik gelişimin gelişiminin temel unsurlarından birisi olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde ise çift taraflı kayıt yöntemine dair ilk belgeler 19. yüzyılda ortaya çıkmaktadır. Bu gecikmenin birçok sebebi olduğu muhakkaktır.

Çalışmanın amacı, Osmanlı toprak düzeninde mülkiyet hakkının çift taraflı kayıt yöntemine geçişe olan etki düzeyini ve bu etkiyi ortaya çıkaran faktörleri tespit etmektir. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin toprak düzeni, özel mülkiyet yapısı ve gelişimi incelenmiş, bu durumun çift taraflı kayıt yöntemine geçişe olan etkileri değerlendirilmiştir. Bu inceleme yapılırken, eski Türk devletlerindeki ve İslamiyet'teki mülkiyet yapısı analiz edilmiş, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çift taraflı kayıt yöntemini kullanmaya başlamasına kadar olan yaklaşık dört asırlık süreyi kapsayan ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal durumuna ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen bulgular çift taraflı kayıt yöntemi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde güçlü merkezîyetçi bir idarenin hâkim olması, miri arazi sisteminin uygulanması ve özel mülkiyetin gelişememesi durumlarının çift taraflı kayıt yöntemine geçişi geciktirdiği değerlendirilmiştir.

Keywords:

*Accounting History,
Double Entry
Bookkeeping
Method, Land
System in the
Ottoman Empire,
Private Property.*

ABSTRACT

The land structure of the Ottoman Empire and the Miri land regime were one of the important factors in the administration and development of the state. The double-entry bookkeeping method, which was first described systematically in the 15th century, is seen as one of the basic elements of the development of capitalism and economic development in European states. In the Ottoman Empire, the first documents on the double-entry bookkeeping method appeared in the 19th century. Obviously, there are many reasons for this delay.

The aim of the study is to determine the effect level of the property right on the transition to the double-entry bookkeeping method in the Ottoman land system and the factors that reveal this effect. In this context, the land system, private property structure and development of the Ottoman Empire were examined, and the effects of this situation on the transition to the double-entry bookkeeping method were evaluated. While making this study, the property structure in the old Turkish states and Islam was analyzed, and a literature review was conducted on the economic, socio-cultural and political situation of the Ottoman Empire covering the period of about four centuries from its establishment to the use of the double-sided registration method. The findings were evaluated within the framework of the double-entry bookkeeping method.

As a result, it has been concluded that the dominance of a strong centralist administration in the Ottoman Empire, the implementation of the Miri land system and the inability to develop private property delayed the transition to the double-entry bookkeeping method.

*Bu çalışma, İzmir'de düzenlenen 5. Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuş ve alınan eleştiriler dikkate alınarak geliştirilmiştir.

** Sinop Üniversitesi, haliusta@sinop.edu.tr, orcid.org/0000-0002-6301-6339

*** Sakarya Üniversitesi, acan@sakarya.edu.tr, orcid.org/0000-0002-1105-144X

**** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, aydinbagdat@subu.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0183-9866

1. GİRİŞ

Muhasebe tarihçileri arasında çift taraflı kayıt yönteminin, ilk kez ne zaman ve kim tarafından uygulandığı konusunda derin görüş ayrılıkları söz konusudur (Can, 2007: 10). Bununla birlikte çift taraflı kayıt yöntemi ilk defa 15. yüzyılda Pacioli tarafından İtalya’da bir kitap bölümünde sistematik olarak anlatılmış, daha sonra yöntemin kullanımı matbaanın da etkisiyle başta Avrupa olmak üzere tüm ülkelere yayılmaya başlamıştır. Osmanlı’da ise çift taraflı kayıt yöntemini anlatan ilk kitap 1830 yılında Principles of Account Book An Abstract for the Beginners (Hesap Defteri Prensiplerine İlk Başlayanların İhtiyaçları İçin Halk Dili İle Yazılmış Özet) adıyla İzmir’deki Amerikan tüccarları için Venedik’teki Holy Gazar Theology School’da basılmıştır (Sürmen vd., 2006: 69). 1863 yılında kurulan Osmanlı Bankası ise çift taraflı kayıt yönteminin Osmanlı’da kullanımına öncülük eden ilk başarılı örneklerden biri olarak gösterilebilir (Güvemli ve Kaya, 2015: 52).

Tanzimat’ın 1839 yılında ilan edilmesinden sonra başlayan çağdaşlaşma ve sanayileşme uygulamaları neticesinde bu yöntem özel kesim işletmelerinde uygulanmaya başlamış ve eğitim kurumlarında öğretilmiştir. 1880 yılında da çift taraflı kayıt yönteminin görülen lüzum üzerine Osmanlı devlet muhasebesinde kullanılması kabul edilmiştir. Netice itibariyle Osmanlı yaklaşık dört asırlık bir gecikmeyle çift taraflı kayıt yöntemini kullanmaya başlamıştır. Bunun sosyo-kültürel, politik ve ekonomik birçok sebebi bulunmaktadır. Osmanlı toprak düzeninde özel mülkiyetin¹ gelişmemesinin çift taraflı kayıt yöntemine geçişteki gecikmeye etkisi de bu nedenler biridir.

Literatürde Osmanlı Devleti’nde çift taraflı kayıt yöntemi ve merdiven yöntemi ile ilgili çok sayıda çalışma yer almakta, ancak çift taraflı kayıt yöntemine geçiş ve bu geçişe etki eden faktörler üzerine detaylı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmada, Osmanlı Devleti’nde çift taraflı kayıt yöntemine geçişte toprak düzeninde mülkiyet hakkı kavramı detaylı olarak ele alınmıştır.

Çalışmada mülkiyet hakkı kavramı açıklanmış ve hem tarihte hem de Osmanlı döneminde mülkiyet hakkının gelişimi ele alınmıştır. Daha sonra Osmanlı toprak düzeninde özel mülkiyet yapısı incelenerek, idari yapının ve mülkiyet hakkının çift taraflı kayıt yöntemine geçişe etki düzeyi değerlendirilmiştir. Özel mülkiyetteki ve sermaye yapısındaki büyüme düzeyinin çift taraflı kayıt yöntemine geçişi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde Osmanlı dönemi toprak sistemi ve hukuki durumu üzerine çalışmalar ile çift taraflı kayıt yönteminin geçmişini ele alan çalışmalara rastlanmaktadır. Ulaşılabilen çalışmalardan öne çıkanlar Tablo 1’de özetlenmiştir.

¹ “Özel Mülkiyet: Mülkiyete konu olan mallarda, bir kişinin veya ortaklık yoluyla bir grup insanın mülkiyetinde olan malların ayın’ında ve menfaatinde kamu ortaklığının bulunmaması hususunu ifade etmektedir” (Karadağ 2016, 55).

Tablo 1: Literatür İncelemesi

Yıl	Araştırma Adı	Yazar(lar)	Araştırma Türü	Yöntemi	Amaç, Bulgular ve Sonuçlar
1966	Osmanlı Toprak Hukukunda Miri Arazinin Hukuki Rejimi ve Bu Arazinin Türk Medeni Kanunu Karşısındaki Durumu	Halil CİN	Makale	Değerlendirme ve Tartışma	Çalışmada Osmanlı Devleti Toprak Hukukunda miri arazinin hukuki rejimi incelenmiştir. Sonrasında bu arazinin Türk Medeni Kanunu çerçevesinde bugünkü durumu ele alınmıştır. Sonuç olarak miri arazinin devlet tarafından bireylere verilmesi durumunun hukuki mahiyetinin tartışmalı olduğu değerlendirilmiştir.
1998	Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Tanzimata Kadar - 2. Cilt	Oktay GÜVEMLİ	Kitap	Arşiv Belgeleri ile Tarihsel Değerlendirme	Çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan Tanzimat'a kadar olan muhasebe işlem, yöntem ve süreçleri belgeleriyle ele alınmış ve incelenmiştir.
2009	Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Gelisme	A.Meral UZUN	Makale	Veri Analizi Yoluyla Değerlendirme	Bu çalışmada mülkiyet haklarının ekonomik gelişme açısından önemi ele alınmıştır. Öncelikle mülkiyet haklarıyla ekonomik gelişme ilişkisi incelenmiş, uluslararası mülkiyet hakları indeksinden yararlanılarak Türkiye'nin durumu ile ilgili bir değerlendirme yapılmıştır. Ülkelerin mülkiyet haklarının korunma derecesi ile gelişmişlik düzeyi arasında yakın bir bağlantının olduğu, başka bir ifadeyle mülkiyet haklarının korunma skorları, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin göstergesi gibi olduğu vurgulanmıştır.
2014	Osmanlı'da Mülkiyet Anlayışı ve Toprak Mülkiyeti	Üstüner BİRBEN, Yusuf GÜNEŞ	Makale	Değerlendirme	Bu çalışmada Osmanlı Devleti mülkiyet yapısı ve toprak mülkiyeti incelenmiştir. Mecelle ve Arazi kanunnamesi çerçevesinde taşınmaz mülkiyeti incelenmiş, dönemin toprak mülkiyeti, toprak mülkiyeti çerçevesinde değerlendirilmiştir.
2016	Osmanlı Devleti'nde Toprak Mülkiyetinin İktisadi Sistemler Açısından Değerlendirilmesi	Haydar KARADAĞ	Makale	Değerlendirme ve Tartışma	Bu çalışmada Osmanlı Devleti'ndeki toprak mülkiyet sisteminde, özel mülk edinebilmeyi sağlayan kapitalist sistem ile özel mülkiyet hakkının kısıtlandığı ve mülklerin devlete ait olduğu sosyalist sistemin uygulanıp uygulanmadığı incelenmiştir. Ayrıca, İslam Hukuku mülkiyet anlayışının Osmanlı Devleti'nin toprak mülkiyeti sistemindeki etkileri araştırılmıştır. Sonuçta Osmanlı Devleti'nin toprak mülkiyet sistemi yapısının, incelenen iki sistemle de benzeşmediği, İslam Hukuku prensiplerini temel alan kendine has bir yapısının olduğu sonucuna varılmıştır.
2016	Osmanlı İmparatorluğu'nda Çift Taraflı Kayıt Yöntemine Geçişin Sebepleri ve Sonuçları: Kapitalizme Doğru İlk Adımlar	R. Şebnem YAŞAR	Makale	Değerlendirme ve Tartışma	Çalışmada, Osmanlı Devleti'nde çift taraflı kayıt yöntemine geçişinin nedenleri ve sonuçları ortaya konulmuş, muhasebe kayıt sistemindeki bu değişimin kapitalist ekonomiye geçişe olan etkileri incelenmiştir. Sonuç olarak bu geçişin yöntemin avantajlarının devlet tarafından görülmesi ile meydana gelen tepeden baskı ve uluslararası ticari faaliyetlerin etkisiyle meydana gelen tabandan baskı olmak üzere iki yönü olduğu değerlendirilmiştir.

Araştırma konusu ile bağlantılı olarak yapılan literatür incelemesi sonucunda ulaşılabilen çalışmalarda, Osmanlı devleti özel mülkiyet yapısı ve çift taraflı kayıt yöntemine olan etkisine yönelik bir inceleme ve araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışma mevcut literatürde bir boşluğu doldurmaktadır.

3. MÜLKİYET HAKKI

Tarih boyunca çoğu kez felsefi, dini, siyasi ve hukuki tartışmaların ortasında yer alan mülkiyet, kişinin bir şey üzerinde hâkimiyet kurmasıyla meydana gelen ilişkiyi ifade etmektedir. Bu ilişki zaman içinde bir hak olarak dikkate alınmış, devletler ve hukuk düzenleri tarafından tanınmış, bir insan hakkı olarak hem ulusal hem de uluslararası belgelerde yer almış ve korunmuştur. Mülkiyet hakkı, içeriğinin tam olarak belirlenememesi bakımından diğer temel hak ve hürriyetlerden ayrılan bir özelliğe sahiptir. Ayrıca mülkiyet hakkı toplumun sosyo-kültürel, siyasi ve hukuki dinamiklerinden etkilenecek, sürekli bir değişim ve gelişim içerisindedir (Akça, 2015: 544). Bu nedenle bu hakkın konulması ve kullanılması açısından ülkelerin önemli farklılıkları olabilmektedir.

Mülkiyet hakkının konusu ve muhtevası hakkında doktrinde farklı görüşler olmakla birlikte bu kavramın sadece hukuk ile değil tarih, iktisat, sosyoloji, siyaset, felsefe ile de yakından ilgili olduğu görülmektedir (Reeve, 1986: 10; Çoban, 2004: 11; Tiryaki, 2007: 64; Başpınar, 2009: 87; Akça, 2015: 560). Mülkiyet hakkı, insanlık tarihinin başlangıcı ile birlikte dinamik bir yapıya sahip olarak sürekli değişme ve gelişme gerçekleştirdiğinden dolayı bütün devir ve milletler için geçerli, değişmez bir “mülkiyet kavramı” tanımı yapılamamıştır (Karadağ ve Şit, 2016: 46).

Anayasamız ve Medeni Kanunumuzda mülkiyet hakkının tanımı yapılmamış olsa da, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 683. maddesi ile mülkiyet hakkının sahibine tanıdığı yetkiler “*Bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir*” şeklinde düzenlemiştir.

3.1. Mülkiyet Hakkının Toplumsal Gelişimi

Mülkiyet kavramı insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Mezopotamya medeniyetleri yarı otoriter bir yapıya sahip olduklarından hem özel mülkiyet hem de kamu mülkiyeti var olmuş ve karma ekonomik bir yapı sergilemişlerdir. Babil Kralı Hammurabi özel mülk sahiplerinin haklarını korurken zayıfları da koruyucu hükümler getirmiştir. Mısır'da topraklar tanrı krallara ait olduğundan toprakta özel mülkiyet var olmamıştır. Ticaret ise tamamen firavun ve adamlarının tekelinde gerçekleşmiştir. Eski Yunan'da mülkiyet hakkı başlarda dinsel

kökenli ve aile mülkiyeti şeklinde ortaya çıkmıştır. Ticari hayatın gelişimi ile birlikte mübadele amacıyla kullanılan taşınır malların önemi artmış ve taşınır mülkiyeti ile özel mülkiyet önem kazanmaya başlamıştır (Akça, 2015: 546). Ayrıca mülkiyet toplumsal statüyü belirlemiş, kent yasaları da piyasada, üretim oluşumunu sağlayan özel mülkiyeti hukuken korumuştur. Romalı'larda ise özel mülkiyet "mutlak hak" olarak korunmuştur. Bu da özel mülk sahibine geniş bir tasarruf yetkisi tanımıştır (Günay, 2015: 49-55). Roma hukukunda, mülk sahibine mutlak bir hak verilerek bireylerin mülk edinimi sınırlandırılmamış, fakat mülk sahibinin başka bir mülk sahibinin alanına müdahalesini engellemiştir (Proudhon, 2010: 83-84). Roma Hukuku'nun mülkiyet hakkına ilişkin prensipleri günümüz mülkiyet anlayışının da temelini teşkil etmektedir (Esen, 1941: 258; aktaran Altan, 2008: 27).

Ortaçağ Avrupası'na gelindiğinde ise mülkiyet hakkı "feodal düzen" ile farklı bir boyuta taşınmıştır (Akça, 2015: 547). Roma Hukuku'nun "mutlak hak" olarak kabul ettiği mülkiyet anlayışı bu dönemde değişmiş, özel ve bölünmeyen bir hak olmaktan çıkmış, parçalanmış hiyerarşik özellik taşıyan, hak ve ödevlerin konusu olmuştur. Ayrıca feodal mülkiyet düzeni mülkiyet konusu olan nesnelere birikmesinde ve birleşmesinde etken olmuştur (Güriz, 1969: 74). Ticaretin gelişmesi ve sonrasında burjuvazi sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte liberal düşünce mülkiyet hakkına da egemen olmuş ve özel mülkiyet anlayışı yaygın bir şekilde benimsenmiştir (Akça, 2015: 547).

15. yüzyıldan sonra Avrupa'da feodalizmin yıkılmasıyla başlayan, özel mülkiyet ve girişim özgürlüğüne dayanan bir piyasa ekonomisi düzeni (Zarakolu, 1979: 33; Ünlüöner, 1992: 273) olarak ifade edilen kapitalizm ile birlikte mülkiyet hakkı, 17. ve 18. yüzyıllarda doğal, vazgeçilmez ve mutlak bir hak olarak görülmüş olup, toprak üzerindeki feodal sınırlamalar reddedilmiş ve mülk sahibinin haklarını güvence altına alma amacı güdülmüştür (Güriz 1969, XVII; Güriz 1968, 87'den aktaran Yılmaz 1985, 5). Özel mülkiyet kapitalizmin dayandığı temel ekonomik kurumlardan biridir. Bu düzende maddi üretim araçları ve sermaye esas itibarıyla özel mülkiyette olup üretimde kullanılması sahiplerinin kararına bağlıdır (Zarakolu 1979, 33-37). Devlet karşısında girişimcilerin kârını ve bağımsızlığını garanti eden özel mülkiyet, girişimciye kararlarında bağımsızlık hakkı vermekte ve güçlerini arttırabilmektedir (Albertini, 1995: 20).

Özel mülkiyete kanunlarla güvence sağlanması, sanayi ve ticari faaliyetlerin güvenli ve istikrarlı bir ortamda gerçekleşmesine zemin hazırlamış, teknolojik gelişim ve kapitalizmin (bankacılık, sigortacılık, çok ortaklı şirketler vb.) etkisiyle 18. yüzyılın ikinci yarısında sanayi devrimi gerçekleşmiştir. Sonrasında sömürgecilik ve uluslararası ticaret sermayenin hızla

artışını beraberinde getirmiştir. Bu durum sermaye sahiplerinin büyümesine diğer bireylerin ise büyüyen sermayeler karşısında gitgide önemsizleşmesine neden olmuştur.

Birinci dünya savaşı sonrasında mülkiyet hakkı çağdaş batı anayasalarında tanınmış, kamu yararının gerektirdiği hallerde ve karşılığının ödenmesi koşuluyla sınırlandırılabilirdiği de kabul edilmiştir. İkinci dünya savaşı sonrasında ise mülkiyet hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi temel belgelerde düzenlenmiş, mevcut dönemde de bu genel yaklaşım korunmuştur (Altan, 2008: 41-43).

Mutlak ve sınırsız olduğu 19. Yüzyıla kadar kabul edilen bu hak, 20. yüzyıldan itibaren sınırsızlık özelliğini yitirmeye başlamıştır. Mülkiyetin bir haktan ibaret olmadığı, buna ilave olarak sahibine topluma yarar sağlama bakımından bazı görevler yüklediği ve sosyal bir sorumluluk da olduğu anlayışı yaygınlaşmıştır (Şimşek, 2010: 182).

3.2. Eski Türk Devletlerinde Ve İslamiyet'te Mülkiyet Hakkı

Tarihsel süreç içerisinde mülkiyet kurumu diğer bütün toplumlarda olduğu gibi Türk devletlerinde de önemli bir yere ve etkiye sahip olmuştur. Eski Türklerde mülkiyet başlarda soy mülkiyeti şeklinde iken, toplum yapısındaki değişmelerle birlikte önce aile mülkiyetine, sonrasında özel mülkiyete doğru zamanla bir gelişim göstermiştir. Özel (Ferdî) mülkiyetle birlikte bütün toplumun faydalanmasına açık bir kısım mallar üzerinde ise kolektif mülkiyet ilişkisinin olduğu görülmektedir (Eren, 1991: 22-23; Tuğrul, 2004: 45-46; Altan, 2008: 58).

Hun devletinde sınırlı da olsa kişilerin mülkiyet hakları bulunmakta fakat gerektiğinde devlet bu mülkiyete müdahale edebilmekteydi. Göktürklerde ise toplum aile tipi yapılanma sergilediğinden dolayı mülkiyet hakkı aile mülkiyeti şeklindeydi. Mülkiyet hakkına getirilen mali sınırlama olan vergiler ise bütün göçebe devletlerinde olduğu gibi en değerli şey olan sürü hayvanları ile ödenmekteydi. Ziraat ile geçinen Uygurlarda da toprak mülkiyeti büyük önem taşımış ve bu yüzden mülkiyet ve miras hakları tanınmış ve korunmuştur. Tarım arazilerinin sahibi ise aile revidir (Üçok ve diğerleri 1999, 27; Tuğrul 2004, 44-45; Altan 2008, 58-59). Anadolu Selçuklu devletinde mülkiyet sistemi genel İslam esaslarına göre yürütülmüş, toprak yönetiminde ise Büyük Selçukluların devamı niteliğinde olduğundan ikta (dirlik) sistemi korunmuş ve uygulanmıştır. Bu sistem daha sonra geliştirilerek tımar sistemi olarak Osmanlı Devleti'nde de uygulanmıştır. Bu sistemde devlet toprak mülkiyetinin asıl sahibi olmakla birlikte kişilerin özel toprak mülkiyeti de kabul edilmiştir (Üçok ve Mumcu 1991, 132-135; Altan 2008, 59).

İslam hukukunda da şahsi mülkiyet korunmuştur. Hatta mülkiyet hakkı en önemli haklardan kabul edilmektedir. Herkesin mülkünü başkasının hakkına dokunmadığı sürece dilediği gibi kullanabileceği genel prensiptir². Ayrıca miras hakkı da mülkiyet hakkının bir neticesi olarak kabul edilmiştir (Ekinci 2012, 206). İslam inancına göre kainattaki her şey Allah'ın mülküdür ve onun tasarrufundadır. Kuran'da da bu durum Bakara sûresinin 107. ayetinde şu şekilde açıklanmıştır. “Yine bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümrânlığı yalnız Allah'ındır” (Diyanet). Ayete göre Allah gökte ve yerde olan her şeyi insanların istifadesine sunmuş ve koyduğu kurallar çerçevesinde bu nimetlerden diledikleri kadar faydalanabileceklerini ve diledikleri gibi tasarruf edebileceklerini bildirmiştir. Bu duruma göre mülk Allah tarafından insana belirli şartlarla verilmiş bir emanet olup insan bu mülkü kullanma, değiştirme, tüketme, saklama, miras bırakma gibi haklara sahiptir (Demir 1986, 143). Netice itibarıyla İslam hukuku mülkiyetin kaynağının Allah olduğunu kabul etmiş ve kamu mülkiyetini temel esas almakla birlikte kişilerin özel mülkiyet hakkı da kabul edilmiştir (Cin 1978, 7; Çalış 2002, 163; Şimşek 2010, 10). İslam memleketlerinde kuru mülkiyeti devlete ait olan miri topraklar yanında şahıslar elinde bulunan mülk topraklarında mevcut olması özel mülkiyetin tanındığının bir göstergesidir (Barkan 1941, 907; Barkan 1980, 231, 246, 249-250). Bu bağlamda İslam hukukunda özel mülkiyetin yasaklandığı bir mülkiyet anlayışı söz konusu olmamıştır (Barkan 1980, 246; Şimşek 2010, 10).

3.3. Osmanlı Devleti'nde Toprak Düzeni Ve Mülkiyet Hakkı

Osmanlı 14. yüzyılın başlarında kurulmaya başladığında bir uç beyliği idi ve sosyal, siyasi, kültürel vb. açılardan Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletlerinin devamı niteliğindedir. Bu nedenle Osmanlı toprak hukukunda kendinden önceki Selçuklu devleti gibi İslam hukukunu uygulamış, İslam hukukunun mülkiyet esaslarını kabul etmiştir (Cin 1978, 11). Yine İslamiyet'in özel mülkiyetin kabulüne dair yaklaşımından dolayı Osmanlı Devleti'nde her ne kadar toprakların büyük bir kısmı devlete ait (miri) arazi statüsündeyse de özel mülkiyet de söz konusu olmuştur (Şimşek 2010, 70). Nitekim Girit, Sakız, Midilli gibi memleketler fethedildiği zaman bu toprakların miri topraklar değil, sahiplerinin mülkü ilan edilmesi bunun bir örneğidir (Barkan 1980, 147).

Osmanlı, beylikten devlete dönüşürken batıda fethettiği topraklarda Bizans'tan kalma bir feodal düzenin varlığıyla karşılaşmış ve doğuda fethettiği topraklarda ise Selçuklu devletinin yıkılması sonrasında merkezi otorite boşluğu nedeniyle güçlenmiş bir özel mülkiyet yapısıyla

² Mecelle:1192

karşılaşmıştır. Bu nedenle genç devlet içinde bulunduğu şartlara uygun çözümler üretmek ve buna uygun bir toprak düzeni kurmak zorunda kalmıştır. Batıda fethedilen topraklarda feodal yapının hakim olması ve köylülerin çalıştıkları toprakların sahibi olmaması nedeniyle bu toprakların devlete ait araziye (miri) dönüştürülmesi, Müslüman nüfusun yoğun olduğu doğuya göre daha kolay olmuştur. Osmanlı Devleti doğuya yaptığı fetihlerde elde ettiği topraklardaki güçlü mülkiyet anlayışı nedeniyle özel mülkiyete başlarda dokunmamış, ara bir çözüm yolu olarak malikane-divani³ sistemini kabul etmiştir. Fetih sonrası alışma süreci geçtikten sonra çoğu barışçıl usullerle yerli hanedan ortadan kaldırılmış, bu toprakların mülkiyeti devlete mal edilerek miri arazi sistemi tesis edilmiş ve Osmanlı toprak düzeninde bütünleşme sağlanmıştır (Cin ve Akyılmaz 2000, 232-234).

Osmanlı Devleti'nde toprakların çoğu "miri" yani devlete aittir. Diğerleri mülk arazi, vakıf arazi, metruk arazi ve mevat arazidir. Bu ayırım 1858 tarihli Arazi Kanunnamesinde de aynen tekrar edilmiştir (Cin ve Akyılmaz 2000, 250).

1- Mülk arazi (Kuru mülkiyet ve tasarruf hakkının aynı kişide toplandığı -tam anlamıyla özel mülk olan- topraklar)

2- Miri arazi (Kuru mülkiyeti devlete, tasarruf hakkı özel kişilere ait olan topraklar)

3- Vakıf arazi (Arazisi kurulan vakıflara ait olan topraklar)

4- Metruk arazi (Herkesin yararlanmasına bırakılan yollar, köprüler gibi yerler ile belirli bir gruba bırakılan örneğin belirli bir köye tahsis edilen mera, yaylak, kışlak, harman yeri, baltalık gibi topraklar)

5- Mevat arazi (Ziraate elverişli olmayan, yerleşime uzak, ihya yolu ile kazanılabilen topraklar) (Aydoğdu 2015, 12).

Miri tapulu arazi sistemi, imparatorluklar siyasetinin bulduğu ve korumaya çalıştığı, eski çağlardan beri Akdeniz ve Orta Doğu tarihine yön vermiş temel bir sistemdir (İnalcık 1996, 5-6). Mirî arazi ise kuru mülkiyeti devlete ait olmakla birlikte kullanım ve tasarruf hakkının tımar sistemi kapsamında, devlet hizmetinde bulunanlara ve savaşta yararlananlara verildiği ve bu kişiler tarafından işletilen arazidir (Cin 1966, 749; Şimşek 2010, 74). Mirî arazi üzerinde uygulanan tımar sisteminde topraklar gelirine göre has, zeamet ve tımar olarak sınıflandırılmıştır. Devlet tımar sistemiyle bu toprakları askerî veya idarî görevi olan devlet

³"Malikane-divani: Toprağın kuru mülkiyetinin malikane sahibinde olduğu ve toprağın gelirinden toprak kirası almak hakkına sahip olduğu sistemdir."

görevlilerine tahsis ederek karşılığında maaş ödemek durumunda kalmamıştır. Kendine arazi verilen tımar sahibi veya sipahi ise araziyi işlemek üzere halka dağıtarak hem üretimin devamlılığını ve kontrolünü sağlamış hem de yıllık gelirden devlete vergi toplamıştır. Buna karşın devlet tarafından sipahiye getirilen kısıtlamalar da halkın sipahi tarafından sömürülmesini de engellemiştir. Devlet arazisi üzerinde kiracı durumunda olan halkın işlediği toprağını satması, hibe etmesi, vakfetmesi, istediği şekilde ekip kullanması veya boş bırakması engellenmiş fakat kullanma hakkını mirasçılara aktarabilmesine belirli şartlarla müsaade edilmiştir (Barkan 1980, 128-129; Öztürk 2016, 396). Esasında, miri arazi sistemi, mülkiyet hakkının kapsadığı yetkilerin ayrılıp farklı kişilere ait olmasını öngören bir mülkiyet anlayışına sahiptir (Köprülü 1958, 382'den aktaran Birben ve Güneş 2014, 38). Buna karşın kiracı durumunda bulunan halktan toprağın verim kabiliyetine göre kira alınması, kiranın zamanla bir vergi görünümüne bürünmüş olması, aynı zaman da toprağın babadan oğula mirasla geçebilmesi halkın toprağın hakiki sahibiymiş gibi hissetmesine, kiracılığın kusurlarının hissedilmez hale gelmesine neden olmuştur (Barkan 1980, 128). Sonuç olarak halkın miri toprak üzerinde tam anlamıyla bir mülkiyet hakkı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Osmanlı devlet otoritesi Miri arazi ve tımar sistemini kurarken elinde bulunan gücü paylaşmak istemediğinden gerekli önlemleri almıştır. Bazen güçlenen ailelerin topraklarının müsadere yöntemiyle ellerinden alınması, bazen tımar sahiplerinin güçlenmesini önlemek için yerlerinin değiştirilmesi, azledilmesi veya tımarlarını kendi çocuklarına dağıtmalarının engellenmesi, bazen de devlet tarafından yapılan sıkı denetimler sonucu hanedan ailesi, başka hiçbir ailenin güçlenmesine ve bir aristokratik hiyerarşinin ortaya çıkmasına izin vermemiştir (Cin 1966, 767; Şimşek 2010, 28).

Mülk araziler ise bugünkü hukuksal anlamıyla kişinin özel mülkiyetinde olan ve kişinin üzerinde her türlü mülkiyet hakkını kullanabildiği arazilerdir. Bu araziler fetihlerden sonra padişahın fatihlere mülk olarak arazi vermesiyle veya fetihten önce o araziye kullananların vergisini ödemeleri karşılığında mülk olarak ellerinde bırakılmaları sonucunda ortaya çıkmıştır (Cin 1978, 8-9). Fakat bu araziler miri araziye göre önemli bir yer tutmamaktadır. Sonuç olarak Osmanlı arazi sisteminde topraklar büyük oranda devletin mülkiyetinde ve kontrolünde olmuştur.

Duraklama ve gerileme dönemlerine kadar gayet iyi işleyen güçlü merkezîyetçi sistem, bu dönemlerde giderek sarsılmaya başlamış, zayıflayan merkezi otorite nedeniyle devletin son dönemlerinde taşrada ayan sınıfının etkisi artmıştır (Pamir 2004, 71). Bilhassa 17. yüzyıl sonrasında devlet yapısının ve tımar sisteminin bozulması büyük miktarda arazinin belli kişiler

elinde toplanmasına neden olmuştur(Şimşek 2010, 30). Devlet 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunnamesi ile bu duruma engellemeye çalışsa da yeterince başarılı olamamış ve toprak aristokrasisinin ortaya çıkmasını önleyememiştir (Kenanoğlu 2006, 114). Sonuçta Osmanlı Devleti'nde topraksız/az toprağa sahip büyük bir kesim ile büyük toprağa sahip küçük bir kesim ortaya çıkmıştır ki bu tablo aynen Cumhuriyet'e de yansımıştır (Şimşek 2010, 31).

Mülkiyet yapısının bu şekilde değişmesindeki en büyük etkenler ise toprak sisteminin bozulması ve iltizam⁴ sisteminde yapılan yanlış uygulamalar olmuştur. Mültezimlerin iltizam haklarını yeni topraklar elde etmek için kullanmaları, hazinenin çektiği nakit sıkıntısı nedeniyle iltizamın kayd-ı hayat şartıyla verilmeye başlaması (Batmaz 1996, 40-42) iltizam sahibinin kendini toprakların sahibi olarak görmesine neden olmuştur. Ayrıca iltizam sisteminde mültezimin devlete ödeyeceği verginin sabit olması, buna karşılık gelirlerini artırabilme imkânlarının olması, mültezimlerin elinde sermaye birikimine ve ayanların güçlenmesine neden olmuştur (Şimşek 2010, 32). Nitekim 1858 Arazi Kanunnamesiyle toprakta özel mülkiyeti engelleyen tımar sistemi ve müsadere⁵ uygulaması kaldırılmış ve özel mülkiyeti benimseyen bir sistem getirilmiştir. Böylece devlet toprakları hızla özel mülkiyete geçmeye başlamıştır.

3.4. Mülkiyet Hakkı Ve Ekonomik Gelişim

Ekonomik büyümenin temel gerekliliklerinden birisi de özel mülkiyetin varlığıdır. Özel mülkiyet toplumsal bir ayrıcalık değil⁻, kaynakların daha az verimli kullanandan daha verimli kullanana doğru el değiştirmesine, kıt kaynakların daha etkin kullanılmasına, üretimin artışına ve sonuçta ekonomik gelişime imkân sağlayan bir kurumdur (Oğuz 2003, 22; Besley ve Ghatak 2010, 4528; Ata ve Şahbaz 2013, 169). Yani özel mülkiyette mülkiyet hakkı; bu hakkı etkin ve rasyonel kullanacak veya söz konusu varlığın değerinde ve gelirinde en fazla değişmeye yol açacak bireylerde kalırken, kamusal mülkiyette bu söz konusu olamamaktadır (Oğuz 2003, 39; Dura 2006, 227). Ayrıca mülkiyet hakkı bireylere ait olduğunda amaçlar daha belirgin ve bu amaçlara ulaşmadaki çaba daha fazla olmaktadır. Mülkiyet haklarının tam olarak tanımlandığı bir durumda ise kazanç maksimize edilmiş olacaktır (Oğuz 2003, 22; Dura 2006, 232). Başka bir ifadeyle özel mülkiyet sahibine mülkiyetine sahip olduğu şeyin üzerinde kullanma ve kontrol hakkı verdiğinden sermaye birikimini ve yatırımı teşvik etmekte, çalışma istek ve

⁴ "İltizam Usulü: Vergilerin tahsil yetkisinin devlete en yüksek bedeli ödemeyi taahhüt eden ve mültezim adı verilen şahıslara devredilmesidir. Bedelin bir kısmı peşin kalanı taksitle alınabilmekteydi."

⁵ "Müsadere: Osmanlı'da devletin haksız kazançla zengin olmuş görevlilerin mallarına istediği zaman el koyabilmesi usulüdür."

gücünü arttırmaktadır (Zarakolu 1978, 37). Çünkü özel mülkiyette girişimcilerin kendi mülkiyetlerini ekonomik faaliyetleri sürecinde riske atmaları nedeniyle yatırımlarında genellikle dikkatli ve ihtiyatlı davranacakları, gereksiz harcamalardan kaçınacakları varsayılmaktadır (Akkurt ve Oğuz 2004, 106).

İktisat literatüründe de ekonomik büyümenin/kalkınmanın maddi olmayan unsurları her zaman bir merak konusu olagelmiştir. Çünkü büyümenin sadece sermaye birikimi ya da teknolojik gelişmeler gibi faktörlerle açıklanamayacağı gerçeği ortaya konmuştur. Başka bir ifadeyle bir toplumda ekonomik kalkınma ile kurumsal, sosyal ve yasal çatı arasında önemli bağların olduğu düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Son zamanlarda bu çerçevede özellikle mülkiyet haklarının taşıdığı öneme ve makroekonomik performans üzerindeki etkilerine dair önemli araştırmalar yapılmıştır. Araştırma sonuçlarının gösterdiği temel gerçeklerden birisi de mülkiyet hakları sisteminde kaydedilen ilerleme ile ekonomik gelişmişlik seviyesi arasında somut bir ilişkinin var olduğudur (Knack ve Keefer 1995, 207; Uzun 2009, 291). Literatürdeki genel görüş ise, ülkelerin ekonomik performansını, sahip oldukları beşeri, fiziki sermaye ile birlikte mülkiyet haklarının birlikte etkilediği yönündedir (Dincer 2007, 826; Ata ve Şahbaz 2013, 163). Başka bir ifade ile mülkiyet haklarının ekonomik büyüme için bir ön şart olduğu kabul edilmektedir (Norton 1998, 233). Bu etkiyi sağlayan ise ülke içerisindeki mülkiyet haklarının durumunun insanların güdülerini etkileyerek davranışlarını yönlendirme eğilimidir (Furubotn ve Pejovich 1972, 1139). Devlet bireylerin mülkiyet haklarını güvence altına aldığı anda bireylerde birikimlerini ekonomik kazanım elde edecekleri faaliyetlere yönlendirmede isteksiz davranmayacaklar ve böylece ekonomik büyümeye katkı sağlayacaklardır (Dursun 2005, 185; Dincer 2007, 827; Ata ve Şahbaz 2013, 170). Bu sebeple, ekonomik büyüme için mülkün güven altında olması zaruri bir koşuldur. 14. yüzyılda İbn-i Haldun bu süreci “İnsanların mülklerine yapılan müdahaleler mülkü edinme ve kazanma sebeplerini ortadan kaldırır” şeklinde açıklamıştır. David Hume ise mülkiyete ilişkin kuralları ekonomik gelişmenin motoru olarak tanımlamıştır (Ashford 2015, 115-117).

Özel mülkiyet konusu Osmanlı’da da farklı çevrelerce ele alınmış ve tartışılmıştır. Osmanlı’da liberalizmin savunucularından Prens Sabahattin’e göre devletin iktisadi gerilemesinin temel nedenlerinden biri özel mülkiyetin hayata geçirilememesidir. Tanzimat dönemi önder kişiliklerinden Fuad Paşa ve Âli Paşa’ya göre ise mülkiyetin serbest bırakılması, ekonomin hızlı yükselişe geçmesine neden olacaktır. Mekteb-i Mülkiye’de iktisat dersleri veren Sakızlı Ohannes Paşa için de özel mülkiyet, serbest ticaret düşüncesinin temel unsurlarındandır. Bu açıdan mülkiyet, her şeyin başlangıcıdır (Odabaşı 2014, 78-84). Mülkiyet hakkının, insanları

çalışmaya sevk eden birinci etken olduğunu savunan Cavid Bey'e göre ise özel mülkiyetin varlığı fertlerin gayretini artırmakta, bu da fertlerin zenginleşmesine ve dolayısıyla toplumun servetinin büyümesine neden olmaktadır(Cavid 2001, 58-59; Odabaşı 2014, 82).

Osmanlı Devleti'nde toprak, tebaaya neredeyse eşit bir şekilde dağıtılmış, toprağa dayalı adaletsiz gelir dağılımının oluşmasını engellemiştir (Dumrul ve Dumrul 2014, 151). Ne var ki, Osmanlı topraklarının çoğu miri arazi rejimine göre devletin mülkiyetinde olduğundan ve üretim faktörleri üzerindeki devlet kontrolü bulunduğundan, özel mülkiyet gelişmemiş ve toprak aristokrasisi ortaya çıkamamış, rekabet ortamı ve sermaye birikimi oluşmamıştır (Erdem 2016, 21). Toplumdaki üstün güçler, oluşturdukları mekanizmalarla bireyin özgürlük ve girişim ruhunu kısıtlamış, özel mülkiyete konulan sınırlamalarsa ekonomik girişimlerle getirilebilecek sermaye birikimini olanaksızlaştırmıştır (Berkes 1978, 391). Sonuç olarak Osmanlı toplumunda, yoğun sermaye birikimi engellendiğinden, kapitalizmin gerektirdiği burjuvazi hiç oluşmamıştır. Özel mülkiyet, sermaye birikimi ve burjuva sınıfı sanayileşmenin önde gelen unsurlarından olduğu için de, Osmanlı Devleti, sanayileşme sürecine girememiştir (Karadağ ve Şit 2016, 63).

4. OSMANLI DEVLETİ'NDE MÜLKİYET HAKKININ ÇİFT TARAFLI KAYIT YÖNTEMİNE GEÇİŞE ETKİSİ

Tarihsel süreçte birçok devlet ticari, siyasi ve kültürel ilişkiler veya savaşlar sonucunda diğer devletlerin etkisi altında kalmıştır. Bu etkiler bazen o kadar güçlü olmuştur ki etkilenen ülkenin dilinin, dininin veya yönetim şeklinin kısmen veya tamamen değişmesi ile sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti, kuruluş sürecinde toprak sistemini ve mülkiyet yapısını oluştururken aynı bölgede hüküm süren Selçuklulardan, Bizanslılardan, Araplardan ve İranlılardan yararlanarak (İnalçık, 1980: 2; Ortaylı, 2008: 124) miri toprak sistemini meydana getirdiği gibi muhasebe kayıt sistemini ve mali yapısını oluştururken de büyük ölçüde yine Selçuklu ve İlhanlı Devletlerinin etkisi altında kalmıştır. Osmanlı mali yönetiminde İlhanlı etkisi hem 14. yüzyıl ortalarına kadar vergi ödemeleri, hem de Moğol baskısından kaçarak Anadolu'ya çalışmaya gelen ve devlet kadrolarında görev alan İlhanlı aydınları vasıtasıyla olmuştur (Güvemli, 2014: VI). Kuruluş yıllarındaki İlhanlı etkisi daha sonraları bu devletin zayıflaması ve son bulması ile azalmış, zamanla bağımsızlaşan ve büyüyen Osmanlı, egemenliği altındaki topraklarda kendi mali ve hukuki düzenini ortaya çıkarmıştır. Fakat İlhanlı devletinin Osmanlı mali sisteminde kalıcı izler bıraktığı da bir gerçektir. Bu izlerden biriside İlhanlılardan alınan ve 19. yüzyılda "Çift Taraflı Kayıt Yöntemi"ne geçilene kadar Osmanlı devlet muhasebesinde kullanılan "Merdiven Kayıt Yöntemi"dir.

Merdiven yöntemi, günümüzde hemen tüm dünyada kullanılan çift yanlı kayıt yönteminden farklıdır. Çift yanlı kayıt yönteminin 14. yüzyılda bugünkü İtalya’da, merdiven yönteminin ise 8.yüzyılda bugünkü Irak’ta doğduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla, çift yanlı kayıt yöntemi bulunduğu sıralarda merdiven yöntemi orta doğuda altı asırdır zaten kullanılmakta olduğu bilinmektedir (Can ve Esen, 2010: 8).

Çift taraflı kayıt yöntemi zamanla Avrupa’da gelişimini sürdürürken Anadolu’da ise özellikle Osmanlı Devleti’nin yükselişi ile birlikte Merdiven Yöntemi, devletin büyük ve fonksiyonel gelir ve gider hacminin takibinin yapılabilmesi ve ihtiyaca cevap verebilmesi için geliştirilerek olgunluk seviyesine ulaşmıştır. Batıda çift yanlı kayıt yönteminin kullanımı ve gelişimi yaşanırken aynı zaman sürecinde ve aynı coğrafyada Osmanlı’nın devlet muhasebesinde merdiven yöntemini kullanması, özel sektörde ise büyük çaplı işletmeler bulunmadığından gelişmiş bir muhasebe sistemine ihtiyaç duymamasının elbette ki birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden birisi toprak düzeninde “özel mülkiyet” in Osmanlı Devleti’nde gelişmemesinin meydana getirdiği etkidir.

Yukarıda da açıklandığı üzere Osmanlı Devleti’nde toprakların büyük bir kısmı miri araziydi yani kamusal mülkiyet söz konusuydu ve halk bu topraklar üzerinde kiracı durumundaydı. Bu nedenle üretimi gerçekleştiren halk sadece kullanım hakkına sahipti ve bu hakkı arazinin parçalanmasını önleyici kurallar dahilinde miras yoluyla aktarabiliyordu. Bugünkü manada özel mülkiyeti ifade eden topraklar ise mülk arazi⁶ olarak ifade edilmekte ve bu topraklar ülke topraklarının çok küçük bir kısmını oluşturmaktaydı.

Avrupa’da feodalizmin⁷ olduğu, Anadolu ve balkanların feodalleşme sürecine girdiği süreçte kurulmaya başlayan Osmanlı Devleti üretim gücünü merkezi denetim altına almak istemiş ve toprak üzerinde bireyselleşmeye başlayan mülkiyet giderilmiş kamusal mülkiyet yaygınlaştırılmıştır. Sonuçta toprak üzerindeki mülkiyetin devlette kaldığı ve bireyin sadece kullanım hakkının bulunduğu kamusal mülkiyet sistemi, özgün adıyla miri toprak sistemi veya tımar sistemi ortaya çıkmıştır (Sencer, 1984: 21). Bu durum Osmanlı’nın güçlü merkeziyetçi bir devlet idaresi hâkimiyeti kurmasından ileri gelmiştir. Osmanlı’nın asırlar boyu güçlü ve kudretli kalabilmesinin temel dayanaklarından biri olan tımar sistemi (Ranke, 1877: 5’dan

⁶ “Mülk Arazi: Devlet hizmetinde ve askeri alanda üstün başarı gösteren kimselere devletin bağışladığı topraklardır. Bunlar satılıp, miras bırakılabilir veya vakfedilebilirdi,” Çevrimiçi <http://www.eba.gov.tr>, Erişim: 26.03.2018

⁷ “Feodalizm: Kapitalizm öncesi, Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde toprak sahibinin (senyör) politik, ekonomik, hukuki, mâlî, askerî v.b. haklara sahip bulunduğu ve temeli toprak köleliğine dayanan cemiyet düzeni "feodalizm" olarak adlandırılmaktadır” (Öksüz, 1980, s.81)

aktaran Üçok, 1944: 525) toprağın adaletsiz dağıtımını önlemiş fakat özel mülkiyete sahip büyük toprak aristokrasisinin ve sermaye birikimi dolayısıyla kapitalist sistemin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Bu yüzden kapitalist sistemin gelişemediği Osmanlı Devleti'nde kapitalizmin gerekliliklerine cevap verecek farklı bir kayıt tekniğine yani çift taraflı kayıt tekniğine ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü kapitalist sistemin gelişimindeki temel argümanlardan biri de çift taraflı kayıt yöntemidir. Werner Sombart bu ilişkiyi “Der Moderne Kapitalismus” adlı kitabında kapitalizmin çift taraflı kayıt yöntemi olmadan düşünülmemeyeceği şeklinde açıklamıştır (Sombart, 1924'den aktaran Yamey, 2005: 77).

Ayrıca, mevcut toprak sisteminde ve kamusal mülkiyet anlayışında devletin üretimi ve geliri izleme amacı olmamış, sadece kira geliri ile ilgilenmiştir. Bu nedenle mülkiyet sahibi olmayan, kiracı durumunda bulunan halkın kayıt tutma gerekmesi, ihtiyacına ve alışkanlığına bağlı kalmıştır. Belge saklama zorunluluğu olmadığı için de kayıt tutmuş olsa bile toprağın sahibi değil kiracısı olduğundan dolayı gelirini gizlemek için bunları yok etme eğilimi içinde olmuştur (Güvemli, 1995: 42). Ayrıca büyük sermaye sahipleri oluşmadığından dolayı küçük çaplı gelir ve gider kalemlerini kontrol etmek basit hesaplamalarla yürütülebilmıştır ve gelişmiş bir kayıt tekniğine de ihtiyaç doğmamıştır. Bu nedenle çift taraflı kayıt yönteminin gelişimi için bir zemin oluşmamıştır.

Aynı dönem batı Avrupa'sında ise toprağın ve üretim gücünün sahibi olan feodal beyler sınıfı zayıflayan merkezi otoritenin aksine güçlenmişlerdir. Merkezî yönetimin toprak sahipleri ve üretim faaliyetleri üzerinde etkili olamaması Batı'nın kapitalist büyüme sürecine girmesinde bir avantaj sağlamıştır. Böylece üretim fazlasını kendilerinde toplayan burjuvazi sınıfı sanayileşme için gerekli sermaye birikimini elde etmiştir (Dumrul ve Dumrul, 2014: 160). 15. yüzyıldan sonra feodalizm yıkılmaya başlamış yerine başka bir ekonomik sistem olan, temelinde sermaye ve özel mülkiyetin olduğu kapitalist sistem ile beraberinde çift taraflı kayıt yöntemi gelişmeye başlamıştır.

SONUÇ

Avrupa feodalitesinde kralların merkezi otoritesini kaybetmesi sebebiyle, gücü elinde bulunduran özel mülk topraklara sahip burjuvazi sınıfı, üretimleri sonucu elde ettikleri birikimlerini zamanla sermayeye ve büyük ölçekli işletmelere dönüştürebilmişlerdir. Toprak, sermaye ve insan gücü gibi üretim araçları üzerinde kontrolü elinde bulunduran sermaye sahiplerinin, giderek meydana getirdikleri kapitalist sistemde büyüyen işletmelerde ortaklıkların oluşmasıyla kârın tespiti, paylaşımı ve hesap verilebilirlik gibi ihtiyaçlar ortaya

çıkmiştir. Bu durum kayıt sisteminin gelişmesine zemin hazırlamış ve çift taraflı kayıt sisteminin ortaya çıkmasının yolunu açmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ise merkezi otoritenin mutlak gücü ve miri toprak sistemi feodal yapının ortaya çıkmasını engellemiş, topraklarda kamusal mülkiyet ağırlıklı olarak yer almış, özel mülkiyet ve özel girişim ise sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu durum kendi toprağı olmayan, devletin toprağını işleyen halkın, üretimi nedeniyle sermaye birikimi elde etmesine imkân vermemiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme dönemlerindeki tımar sistemi ve eşitliğe dayanan kamusal mülkiyet anlayışı, Sanayi Devrimi ile birlikte özel mülkiyete, özel girişime beraberinde sermaye artışına ve kapitalizme doğru evrilemediğinden gerilemenin de nedenlerinden biri olmuştur. Zira kapitalizmin dayandığı en önemli kurum özel mülkiyet kurumudur. Ayrıca özel mülkiyetin ayrılmaz bir parçası olan ve bireylerin servetlerini istedikleri gibi aktarabilmelerine imkân sağlayan miras ve özel girişim de kapitalizmin temel ilkelerindedir. Benzer şekilde, narh sistemi, ahilik, lonca ve gedik uygulamaları da özel sektörün sermaye birikiminin oluşumuna olumsuz etki yapmış, kapitalist bir düzenin gelişmesine ise engel olmuştur. Netice itibarıyla bu durum Osmanlı Devleti'nde özel sektörün gelişmiş bir muhasebe sistemine ihtiyaç duymayacağı bir ekonomik yapıyı ortaya çıkarmış, çift taraflı kayıt yönteminin ortaya çıkması için gerekli zemin oluşmamıştır. Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminden sonra zayıflayan devlet otoritesi nedeniyle toprak sistemi bozulmuş, özel mülkiyet artmış, büyük toprak sahipleri ortaya çıkmış ve sermaye birikimi sağlanmış olsa da bu sermaye büyük ölçekte ticaret ve sanayi kuruluşlarına dönüştürülemediği için.

Sonuç olarak, her iktisadi sistem kendi kayıt sistemini doğurmaktadır. Devletler kendi iktisadi sistemi içerisinde kayıt ihtiyacını en fazla faydayı sağlayarak giderecek yöntemi belirleyecek ve ortaya çıkaracaktır. İhtiyaçlar zamanla değişkenlik gösterdikçe de geliştirecektir. Sahipliğin ve/veya özel mülkiyetin olmadığı bir ortam elbette çift yanlıya olan ihtiyacı veya çift yanlının sağlayacağı faydayı tam olarak ortadan kaldırmaya bile, kuşkusuz azaltmaktadır. Osmanlı iktisadi sistemi ve toprak düzeni, çift yanlı ihtiyacını bireysel düzeyde hissettirecek bir atmosfer yaratmamıştır. Devlet muhasebesi düzeyinde ise ihtiyaç zaten merdiven yönteminin başarılı bir şekilde uygulanmasıyla karşılanmıştır.

KAYNAKÇA

Akça, K. 2015. “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Mülkiyet Hakkı”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(Özel Sayı): 543-596.

- Akkurt, E. ve O., Fuat. 2004. "Hans Hermann Hoppe İle İktisat, Siyaset ve Felsefe Üzerine", *Piyasa Dergisi*, (9): 101-112.
- Albertini, J.- M. 1995. *Ekonomik Sistemler: Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm*, (Çeviren: Cafer Unay), Bursa: Ekin Kitabevi.
- Altan, A. 2008. *Mülkiyet Hakkı, Güvencesi ve Korunması*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara.
- Ashford, N. 2015. *Özgür Toplumun İlkeleri*. (Çeviren: Can Madenci), İstanbul: Liberte Yayınları.
- Ata, A. Y., ve Ş., Ahmet. 2013. "Mülkiyet Hakları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme", *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 20(20): 161-180.
- Aydoğdu, M. 2015. "Ortaçağ Feodal Mülkiyet Anlayışı ve Osmanlı Hukukundaki Toprak Sisteminin Türk Hukukundaki Tarımsal İşletmelerin Mirasçılara Özgülenmesine Etkileri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(2): 1-26.
- Barkan, Ö. L. 1980. *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Barkan, Ö.L. 1941. "İslam-Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller: İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 7(4): 906-942.
- Basil S. Y. 2015. "The Historical Significance of Double- Entry Bookkeeping: Some Non-Smbartian Claims", *Accounting, Business and Financial History*, 15 (1).
- Başpınar, V. 2009. *Mülkiyet Hakkını İhlal Eden Müdahaleler*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Batmaz, E. 1996. "İltizam Sisteminin XVIII Yüzyıldaki Boyutları", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18(29): 39-50.
- Berkes, N. 1978. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu Batı.
- Besley, T. ve G., Maitreesh. 2010. "Property Rights and Economic Development", (Editors: Dani Rodrik and Mark Rosenzweig), *Handbook of Development Economics*, (5): 4526-4595.
- Birben Ü. ve G., Yusuf. 2014. "Osmanlı'da Mülkiyet Anlayışı ve Toprak Mülkiyeti", *Kazancı Hukuk Araştırmaları Dergisi*, (2): 25-51.
- Can, A. V. 2007. "Luca Pacioli Muhasebenin Babası Mıdır?", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (12): 1-15.
- Can, A. V. ve E., Sinan. 2010. "Osmanlı Muhasebe Sistemi ve 1530 Yılına İlişkin Yapılan Kayıtların Işığında Bir Osmanlı Livası: Prizren", 2. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi: 1-16.
- Cavid, M. 2001. *İktisat İlmi*, İstanbul: Liberte Yayınları.

- Cin, H. ve A., S. Gül. 2000. Feodalite ve Osmanlı Düzeni, Adana: Çağ Üniversitesi Yayınları.
- Cin, H. 1966. "Osmanlı Toprak Hukukunda Miri Arazinin Hukuki Rejimi ve Bu Arazinin Türk Medeni Kanunu Karşısındaki Durumu", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 22-23(1-4): 755-798.
- Cin, H. 1978. Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çalış, H. 2004. "İslâm Hukukunda Özel Mülkiyete Konu Olma Bakımından Toprak Mülkiyeti", Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14(14): 145-164.
- Çoban, A. R. 2004. Protection of Property Rights within the European Convention on Human Right, England: Ashgate Pub Ltd.
- Demir, F. 1986. İslam Hukukunda Mülkiyet Hukuku ve Servet Dağılımı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. 2018. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/114/107-ayet-tefsiri>, (Erişim Tarihi: 10.10.2018)
- Dincer, O. 2007. "The Effects of Property Rights On Economic Performance", Applied Economics, (39): 825-837.
- Dumrul, C. ve D., Yasemin. 2014. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme", Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi , (23): 146-170.
- Dura, Y.C. 2006. "Mülkiyet-Verimlilik İlişkisi: Mülkiyet Hakları Teorisi", Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 13(2): 225-236.
- Dursun, İ. 2005. Ekonomik Özgürlükler ve Kalkınma. (Derleyen: M. Kar ve S. Taban), İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü, Bursa: Ekin Kitabevi.
- Ekinci, E. B. 2012. Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk. İstanbul: Arı Sanat.
- Erdem, E. 2016. "Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (48): 17-44.
- Eren, F. 1991. Toprak Hukuku. Ankara: S Yayınları.
- Esen, B. N. 1941-1942. "Mülkiyet Hakkı". İzmir Barosu Dergisi, 19 (23): 257-264.
- Furubotn, E. G. ve P., Svetozar. 1972. "Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature", Journal of Economic Literature, 10 (4): 1137-1162.
- Günay, E. 2015. "Antik Çağ Ekonomileri ve Gelenek ile Çok Tanrılı Dinlerin Etkisinde Oluşan Antik Çağdaki İktisadi Düşüncelerin Özellikleri", International Journal of Academic Value Studies, 1 (1): 46-64.

- Güriz, A. 1969. Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Güriz, A. 1968. “Modern Mülkiyet Kavramı ve Toprak Reformu”, Türkiye’de Toprak Reformu Semineri, Ankara.
- Güvemli, O. 1995. Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Osmanlı İmparatorluğuna Kadar – 1. Cilt, İstanbul: Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı Yayını.
- Güvemli, O. 1998. Türk Devletleri Muhasebe Tarihi Osmanlı İmparatorluğu Tanzimata Kadar - 2. Cilt, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Güvemli, O. ve K., Mehmet A. 2015. “Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. Yüzyılın Ortalarında Muhasebe Düşüncesindeki Büyük Değişim – 1839-1885”, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmacıları Dergisi, (9): 43-65.
- Güvemli, O., T., Cengiz ve G., Batuhan. 2014. Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Muhasebesi: Anadolu Muhasebe Kayıt Kültürü, Ankara: Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu.
- İnalçık, H. 1980. Ottoman Social and Economic History: A Review, (Editor: Okyar, Osman-İnalçık, Halil), Social and Economic History Of Turkey (1071-1920) Papers Presented to The First International Congress on The Socialand Economic History of Turkey, Hacettepe University, Ankara.
- İnalçık, H. 1996. Köy, Köylü ve İmparatorluk. Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi (Hazırlayan: Muhittin Salih, Eren), İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Karadağ, H. ve Ş., Mustafa. 2016. “Osmanlı Devleti’nde Toprak Mülkiyetinin İktisadi Sistemler Açısından Değerlendirilmesi”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (4): 45-65.
- Kenanoğlu, M. M. 2006. “1858 Arazi Kanunnamesi ve Uygulaması”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi, (1): 107-138.
- Knack, S. ve K., Philip. 1995. “Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures”, Economics and Politics, 7 (3): 207-227.
- Köprülü, B. 1958. Toprak Hukuku Dersleri Cilt-I, İstanbul: Akgün Matbaası.
- North, D. C. 1984. “Government and the Cost of Exchange in History”, Journal of Economic History, 44 (2).
- Norton, S. W. 1998. “Poverty, Property Rights, and Human Well-Being: A Cross-National Study”, Cato Journal, 18 (2): 233-245.
- Odabaşı, L. 2014. “Osmanlı İktisadi Modernleşmesinde Liberal Tezler”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (4): 76-86.

- Oğuz, F. 2003. Mülkiyet Hakları, Ankara: Roma Yayınları.
- Ortaylı, İ. 2008. Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Ankara: Cedit Neşriyat.
- Öksüz, E. 1980. “Feodal Düzen ve Sosyal Değişmeler”, DergiPark Sosyoloji Konferansları, (18). Çevrimiçi <http://dergipark.gov.tr/iusoskon/issue/9539/119142>, (Erişim tarihi: 14.10.2018)
- Öztürk, Y. K. 2016. “Osmanlı Normatif İktisadi Yapısının İç Ve Dış Kaynaklı Bozulma Nedenleri”, Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, (54): 394-404.
- Pamir, A. 2004. “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifakın Yeri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 53 (2): 61-82.
- Proudhon, P.-J. 2010. What is Property? An Inquiry into the Principle of Right and of Government, Portland: The Floating Press.
- Reeve, A. 1986. Property. London: Macmillan.
- Sencer, M. 1984. “Tanzimata Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi”, Amme İdaresi Dergisi, 17 (2): 21-44.
- Sombart, W. 1924. Der moderne Kapitalismus, Munich& Leipzig: Duncker&Humblot.
- Sürmen, Y., K., Uğur ve Y., H. Erdoğan. 2006. Higher Education Institutions and the Accounting Education in the Second Half of XIX. Century in the Ottoman Empire, Eleventh World Congress of Accounting Historians Nantes: 1-33.
- Şimşek, S. 2010. “Mülkiyet Hakkının Kapsamı, Sınırlandırma Nedenleri Ve Şartları Açısından 1982 Anayasası Ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz –I”, TBB Dergisi, (91): 181-228.
- Tiryaki, R. 2007. Ekonomik Özgürlüklerin Anayasal Rejimi Anayasa, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuğrul, S. 2004. Kamu Hukuku Açısından Mülkiyet Hakkı ve Sınırlandırılması, Ankara: Kazancı Yayınları.
- Uzun, A.M. 2009. “Mülkiyet Hakları Ve Ekonomik Gelişme”, Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, 23 (1): 291-308.
- Üçok, C. ve M., Ahmet. 1991. Türk Hukuk Tarihi, Ankara: Savaş Yayınları.
- Üçok, C., M., Ahmet ve B., Gülnihal. 1999. Türk Hukuk Tarihi. Ankara: Savaş Yayınları.
- Üçok, C. 1944. “Osmanlı Devleti Teşkilâtından Tımarlar”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1 (4): 525-551.
- Ünlüönen, K. 1992. “Kapitalizmin Başlıca Müesseseleri”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (5): 273-281.

- Yılmaz, Z. 1985. Mülkiyetin Çağdaş Niteliği Açısından 1982 Anayasasının 46/2 Maddesinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zarakolu, A. 1979. İktisat İlminin Temel İlkeleri- Cilt 1. Ankara: Sevinç Matbaası.